

## Η ΡΩΣΙΚΗ ΠΑΡΟΥΣΙΑ ΣΤΑ ΚΥΘΗΡΑ ΤΑ ΕΤΗ 1798-1807

ΚΩΣΤΑΣ ΤΣΑΛΤΑΣ\*

Ο 18ος ΑΙ., υπήρξε μια περίοδος ανατροπών στην ευρωπαϊκή ήπειρο καθώς το πνευματικό κίνημα του Διαφωτισμού άλλαξε συθέμελα τον τρόπο νοηματοδότησης του κόσμου. Ο ορθολογισμός, η αποϊεροποίηση και ο αντικληρικαλισμός, η εξάλειψη των παρελθοντικών καταλοίπων, όπως τα παλαιά αγροτικά ήθη και έθιμα και η αριστοκρατία, θεωρήθηκε ως ο δρόμος που οδηγούσε στην κοινωνική βελτίωση. Αντίθετα, η παράδοση<sup>1</sup> κατηγορήθηκε ότι διαιωνίζει προκαταλήψεις, δεισιδαιμονίες, μεταφέροντας τα κακώς κείμενα από τη μια γενιά στην άλλη. Η Γαλλική Επανάσταση το 1789 και η πολιτική της μετουσίωση, η Πρώτη Γαλλική Δημοκρατία, θέλησαν να συντρίψουν το παλαιό ευρωπαϊκό εθιμικό σύστημα και να εγκαθιδρύσουν νέα κοινωνική και πολιτική τάξη που θα στηριζόταν στην αρχή της ισότητας των πολιτών, όπως εκπορευόταν από το σύνθημα *Liberté, égalité, fraternité*.<sup>2</sup> Αντίπαλός της υπήρξε το *Ancien Régime*, στο οποίο περιλαμβάνόταν το σύνολο των μεγάλων ευρωπαϊκών δυνάμεων καθώς και η Ρωσική Αυτοκρατορία.

\* ΠΕ Αρχειονόμος στα Γενικά Αρχεία του Κράτους.

1. Σύμφωνα με τον Gross, ο όρος *παράδοση* αναφέρεται σ' ένα σύνολο πρακτικών, μια πληθώρα πίστσεων ή σε έναν τρόπο σκέψης που υφίσταται στο παρόν, αλλά κληρονομήθηκε από το παρελθόν· βλ. David Gross, *Τα Ερείπια του Παρελθόντος, Παράδοση και Κριτική της Νεοτερικότητας*, μτφρ. Κωνσταντίνος Δ. Γεώργιας, Πατάκης, Αθήνα 2003, σ. 22.

2. Alexis de Tocqueville, *Το Παλαιό Καθεστώς και η Επανάσταση*, μτφρ. Ανδρέας Παππάς, Πόλις, Αθήνα 2007, σσ. 87-89.

Η Ανατολική Μεσόγειος και τα Ιόνια Νησιά<sup>3</sup> αποτέλεσαν ένα πεδίο μάχης στο οποίο ενεπλάκησαν η Δημοκρατική Γαλλία με τη Ρωσική Αυτοκρατορία και την Αγγλία καθόσον όλοι επιθυμούσαν να αποκτήσουν ένα στρατηγικό προγεφύρωμα στο Ιόνιο και στο Αιγαίο.<sup>4</sup> Η σχέση της Ρωσίας με την Ελλάδα ήταν πολύ βαθύτερη από τη γαλλική, καθώς είχε τις ρίζες της στο Βυζάντιο (εκχριστιανισμός των Ρως στα τέλη του 10ου αι.), με κοινό στοιχείο την Ορθόδοξη Εκκλησία και τους θρύλους (προφητείες Αγαθαγγέλου). Το ρωσικό ενδιαφέρον σε γεωπολιτικό επίπεδο είχε εκδηλωθεί πολύ έντονα τον 18ο αι. (Ορλωφικά 1770-1774). Και οι δύο Δυνάμεις απέβλεπαν στη μελλοντική προσβολή της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, αλλά η αντισυστημική πολιτική ιδεολογία της Γαλλικής Επανάστασης ένωσε εναντίον της τους δύο παλαιούς εχθρούς, τον Τσάρο και τον Σουλτάνο.

Ο Ναπολέων επικεφαλής στρατηγός της Ιταλικής Στρατιάς (*Armée d'Italie*) στις 12 Μαΐου 1797 καταλαμβάνει τη Βενετία και καταλύει το πολίτευμά της. Στον διαμοιρασμό που επακολούθησε με την Αυστρία και κατέληξε στη Συνθήκη του Campo Formio (17.10.1797), επέλεξε τα Νησιά του Ιονίου διαβεβαιώνοντας το Διευθυντήριο ότι είχε κάνει την καλύτερη επιλογή για τη Γαλλία.<sup>5</sup> Επίσης οι Δημοκρατικοί Γάλλοι εγκαθίδρυσαν δημοκρατικούς θεσμούς και κατήργησαν τον θεσμό των ευγενών. Η κυριαρχία τους στα Ιόνια Νησιά κρίθηκε ιδιαιτέρως επικίνδυνη και γι' αυτό συγκροτήθηκε κοινός ρωσο-οθω-

3. Ο όρος *Ιόνια νησιά* για την περίοδο από την αρχαιότητα έως τη Βενετοκρατία είναι ορθότερος καθώς τυπικά ο όρος *Επτάνησα* εμφανίστηκε επίσημα με την ίδρυση της Επτάνησου Πολιτείας στις 21 Μαρτίου 1800 με το λεγόμενο *Βυζαντινό Σύνταγμα*. Οι Βενετοί αναφέρονταν κυρίως σε αυτά ως *νησιά του Λεβάντε* και αποτελούσαν ένα μόνο τμήμα του *Stato da Màr* το οποίο στην ακμή του εκτεινόταν μέχρι το λιμάνι της Κωνσταντινούπολης.

4. Ο Ναπολέων Βοναπάρτης τα θεωρούσε στρατηγικά σημεία και είχε αναφέρει χαρακτηριστικά ότι η Κέρκυρα, η Ζάκυνθος και η Κεφαλονιά ήταν πολυτιμότερες κτήσεις για τα γαλλικά συμφέροντα από ολόκληρη την Ιταλία· βλ. Γεράσιμος Μαυρογιάννης, *Ιστορία των Ιονίων Νήσων: αρχομένη τω 1797 και λήγονσα τω 1815 μετά προεισαγωγής εν ή εκτίθενται αι προηγούμεναι τύχαι αυτών*, τόμος Α', Βιβλιοπωλείο Διονυσίου Νότη Καραβία, Αθήνα 1984, σ. 64.

5. *Ο.π.*, σσ. 108-109.

μανικός στόλος, υπό τους ναυάρχους Θεόδωρο Ουζακώφ (ФёдорФёдоровичУшаков) και Καντίρ-Μπέη για να τους εκδιώξει.

Το νησί των Κυθήρων ήταν το πρώτο γεωγραφικά ευπρόσβλητο μέρος, καθώς απείχε πολύ από τα υπόλοιπα νησιά του Ιονίου και είχε ελλιπή οχύρωση και αδύναμη φρουρά. Λίγο πριν από την εισβολή, ο Ρώσος ναύαρχος φρόντισε να τονώσει το φιλορωσικό αίσθημα των κατοίκων, μοιράζοντας την πατριαρχική εγκύκλιο του Γρηγορίου Ε' που στρεφόταν ενάντια στη γαλλική αθεΐα:

Και ενούμενοι με τας συμμαχούσας δυνάμεις, να συναγωνισθήτε και υμείς με ζήλον και προθυμίαν εις αφανισμόν των απίστων τούτων Γάλλων, διά να αξιωθήτε παρά Θεού μεν ελέους παρά δε ταύτης της κραταιάς βασιλείας να απολαύσητε της ελευθερίας.<sup>6</sup>

Ο Ουζακώφ συμπλήρωσε την εγκύκλιο με την προσωπική του προτροπή η οποία εστίαζε επίσης στο ορθόδοξο αίσθημα:

Ο ημέτερος Κυρίαρχος και η Υψηλή Πύλη, υπό Θείου Ζήλου εμπνεόμενοι προσφέρουσι προς τους Κυθηρίους το ισχυρόν αυτών υποστήριγμα, του στρατού και του στόλου, ίνα ελευθερώσωσιν αυτούς εκ του απίστου γένους των Γάλλων.<sup>7</sup>

Στοιχείο πρωταρχικής σημασίας για τη ρωσική προσέγγιση των Ελλήνων γενικότερα και των Κυθηρίων ειδικότερα, υπήρξε η ορθόδοξη θρησκεία. Αξίζει να σημειωθεί ότι και οι Οθωμανοί, διά του Μπέη της Μονεμβασίας, απευθύνθηκαν στους Κυθηρίους την παραμονή της εισβολής, αλλά το έγγραφο<sup>8</sup> που εστάλη ήταν ενδεικτικό των προθέσεων τους, αφού απευθύνονταν ως κυρίαρχοι απέναντι σε *ραγιαδες*:<sup>9</sup>

6. Παναγιώτης Κ. Τσιτσίκας, *Η ιστορία των Κυθήρων*, τόμος Β', Εταιρεία Κυθηραϊκών Μελετών, Αθήνα 1994, σ. 16.

7. *Ο.π.*, σ. 15.

8. Αρχείο Δημοκρατικών Γάλλων, Φάκελος 13, Επιστολή του Μπέη της Μονεμβασίας προς τους Κυθηρίους, 05.09.1798, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

9. Κωνσταντίνος Τσάλτας, «Το ιστορικό προσωπείο της εξαπάτησης, όπως προκύπτει από μια επιστολή του Μπέη της Μονεμβασίας προς τους Τσιριγώτες το 1798», εφημ. *Κυθηραϊκά*, αρ.φ. 251, Οκτώβριος 2010, σ.8.

ἀπό μέρος τοῦ ἐν δοξοτάτου ἀγά Χασάν Μπεϊ Βοηβοῦδα ἀγά και ζαπίτη Μονεμβασίας· εἰσέ λόγους σας Τζεριγότες μεγάλοι καί μικροί· σᾶς χαιρετάμεν· ἄλλο ἐδῶ ἐμάθαμεν ὅτι να σᾶς λέγουναι λόγια πῶς σᾶς φοβερίζομεν και πῶς θέλωμεν να ἐλθοῦμεν να πατήσωμεν τό νησί σας, ὅμως ἡμεῖς ἀπό αὐτά τά λόγια χαμπάρη δεν ἤξεύρωμεν ἡμεῖς εἴμαστε γειτόνοι [...] δεν ἔχομεν εἶδησιν πῶς ἔχει να κάμη ὁ πολυχρονεμένος βασιλέας μας, και ὄντας ἔρθει εἶδησιν τότες ἔρχομαι και κουβεντηάζομα ικαί ὅποιο εἶναι τό καλό σας και σᾶς δώσει χέρη ἔκει στένετε, δηα τη δεν τό θέλει ὁ Θεός να χαθοῦναι τόσαις ψυχαῖς· μόνον τῶρα μην ἔχετε καμίαν ἔγνοιαν και βγένετε περνᾶτε εἰς τόν τόπον μας και μη φοβόσασται καί κανεῖς δεν σᾶς πηράζει ἔκει να εἴσασται βεβαιοι [...] και μη φοβόσασται ἡσεῖς εἴσασται ραγιαδες δέν βγαίνει τύποτα ἀπο ἐσᾶς, μόνον κάνετε την δουλίαν σας και πηγενορχόσασται πάλαι εἰς τόν τόπον μας μέ δίχως ζημίαν υποψίαν σας· ταῦτα και ὅχι ἄλλο -1798- Σεπτεμβρίου-5-Μονεμβασία.

Δεν ξέρουμε πόσοι Κυθήριοι πίστεψαν στις διαβεβαιώσεις του Μπέη της Μονεμβασίας. Ὅμως στις 7 Οκτωβρίου 1798 οι συνασπισμένοι Ρώσοι και Οθωμανοί αποβιβάστηκαν στον Αιόλεον και κατόπιν ολιγοήμερης αντιστάσεως στις 13 του ιδίου μηνός κατέλαβαν το νησί θέτοντας τέρμα στη σχεδόν δίχρονη παρουσία των Δημοκρατικών Γάλλων. Με την εκδίωξη των Δημοκρατικών Γάλλων, τύποις, εφαρμόστηκε στα Κύθηρα και στα Ιόνια νησιά μια προσωρινή διοίκηση υπό την αιγίδα του ρωσο-οθωμανικού στόλου. Στην ουσία η μικρή φρουρά που διέμενε στη Χώρα αδυνατούσε να επηρεάσει τις πολιτικές και διοικητικές εξελίξεις που λάμβαναν χώρα στο νησί. Η περίοδος που ακολουθεί από το 1799 έως το 1802 για τα Κύθηρα έχει χαρακτηριστεί ως καιρός της αναρχίας, όμως ο χαρακτηρισμός αυτός δεν είναι ακριβής. Οι Κυθήριοι θεσμικά επέλεξαν να συνεχίσουν στο δρόμο που χάραξαν οι Δημοκρατικοί Γάλλοι, δημιουργώντας μια αυτοδιοικούμενη δημοκρατική λαϊκή οντότητα. Οι χωρικοί αρνήθηκαν να απολέσουν την ιδιότητα του *citoyen*, την οποία τους είχαν προσδώσει οι Δημοκρατικοί Γάλλοι και να εκπέσουν σε αυτή του βενετικού *popolo*. Γι' αυτό μετέφεραν το 1799 τη διοικητική πρωτεύουσα από τη Χώρα, όπου κυριαρχούσε η αριστοκρατία, στον σαφώς πιο λαϊκό οικισμό του Μυλοποτάμου. Εκεί ίδρυσαν ένα Επαναστατικό

Κριτήριο, το οποίο συνεδρίαζε στην ύπαιθρο κάτω από μια χαρουπιά «υπό την Κουτσουπέα».<sup>10</sup> Είναι χαρακτηριστικό ότι απέναντι στην κοινή ρωσο-οθωμανική εξουσία οι Κυθήριοι απευθύνονταν κυρίως προς τους Ρώσους, αγνοώντας τους Οθωμανούς. Τα έγγραφα του έτους 1799 είναι ενδεικτικά για τη σχέση τους με τους Ρώσους και ειδικά για το ρόλο του *Προστάτη* που είχαν αποδώσει στη Ρωσική Αυτοκρατορία. Στις 15 Μαρτίου 1799 ο Ρώσος διοικητής των Κυθήρων λαμβάνει το κάτωθεν έγγραφο:<sup>11</sup>

Εὐγενέσται Αρμάτων

Ἦλθε 15 Μαρτίου.....

Ἐπειδὴ καὶ νὰ ἀκούσωμεν ὅτι σηνάζωνται οἱ πρώην ἄρχοντες τῆς παροῦσης νήσου διὰ νὰ στείλουν στρατεύματα ἐναντίον τοῦ πτωχοῦ καὶ δυστυχησμένου κοινοῦ λαοῦ [...] περικαλοῦμεν καὶ δεόμεθα εἰς τὸς σπλάγχχνως τῆς εὐγενείας σας ὡς ἡμετερον πρόσωπον τῶν δυο στόλον τῆς ρούσοθομανικῆς δυνάμεως νὰ ἀπέχῃς ἀπὸ αὐτὴν τὴν σηνομιλίαν [...] ἔχεις νὰ δόσης ἀπολογίαν καὶ τοῦ φοβεροῦ Κριτοῦ Κυρίου ἡμῶν Ἰησοῦ Χριστοῦ καὶ τοῦ αὐθέντη βιτζεἰρμιράλιων [...]

Γεράσιμος Ἱερομόναχος Λογοθέτοις <α>ποσταλομένος ἀπὸ τους Κριτάς, καὶ ἀπὸ τον κήνον λαων ἐγράψα τό παρόν.

Στο έγγραφο αυτό είναι φανερό η αντίθεση ανάμεσα στους λαϊκούς Κριτές του Μυλοποτάμου και στους αναφερόμενους ως *πρώην ἄρχοντες* της Χώρας, που αντιπροσώπευαν τους παλαιούς ευγενείς. Η απειλή εμφύλιας σύρραξης τονίζεται ως πράξη βαθύτατα εχθρική για τον

10. Εμμανουήλ Π. Καλλίγερος, *Συνοπτική Ιστορία των Κυθήρων*, Αθήνα 2008, σ.76. Ο χρονικογράφος των Κυθήρων ιερέας Γρηγόριος Λογοθέτης αναφέρει χαρακτηριστικά στο χρονικό του: «1799, τον Φεβρουάριον. Με γνώμην τῶν τεσσάρων Διστρίτων ἔγινεν ἐδῶ εἰς το Μυλοπόταμον το Κριτήριον εἰς τὰ σπίτια τοῦ Γεώργη Μαλάνου, ἄντικρυ τοῦ Ἀγίου Σώζοντος, τὰ ὅποια ταράσσουν τοὺς Ἄρχοντας, πὼς δέν τοὺς ὑποτασσόμεθα». Βλ. Σπυρίδων Στάθης, «Τὰ Κυθηραϊκά Χρονικά του ιερέως Γρηγορίου Λογοθέτη», *Κυθηραϊκή Επιθεώρησης*, Ἔτος Α', Εστία, Αθήνα 1923, σ. 349.

11. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 2γ, Ἐγγραφο των λαϊκῶν Κριτῶν προς τον Ρώσο στρατιωτικὸ διοικητὴ, 15.03.1799, Γενικά Αρχεῖα του Κράτους - Τοπικὸ Αρχεῖο Κυθήρων.

κοινό λαό και καλούν τον Ρώσο διοικητή να απέχει, με μια ασυνήθιστη χρήση του β' ενικού προσώπου, προειδοποιώντας τον με τη θεία τιμωρία και την επίπληξη από τον ναύαρχο Ουζακώφ. Δύο ημέρες αργότερα στις 17 Μαρτίου 1799, ήλθε στον Ρώσο διοικητή και η απάντηση-τοποθέτηση των ευγενών της Χώρας απέναντι στις θέσεις των *λαϊκών Κριτών*:<sup>12</sup>

Προς τον Εὐγενέστατον Κύριον Κύριον Κομαντάντε τῶν Ῥουσικῶν ἀρμάτων

Εἶναι γνωστή εἰς την εὐγενείαν σου ἡ ταραχωπιός κατάστασις εἰς την ὁποῖαν ἔφθασαν οἱ κάτοικοι τῶν χωρίων ὅλων τῆς νῆσου, ὅπου μὴ θέλωντας νὰ συμφωνήσουν με ἐκείνους τῆς Χώρας διὰ νὰ ἐκπληρώσουν τὰ ὕστερα προσκυνητὰ γράμματα τοῦ ἐξοχοτάτου βίτζεάρμι-λαρίου καβαλιέρου Οὐζακώφ και κάμνοντες ἐδικούς τοὺς Κριτάς εἰς τὰ χωρία ἐχωρίσθησαν ἀπὸ την Χώραν και δέν θέλουν νὰ ἔχουν συνομιλίαις μέ τοὺς εὐγενεῖς βρισκόμενη δύχως αἰτεῖαν, εἰς τέλειαν ἀπηστίαν τόσον διὰ τοὺς ἰδίους ὅσον και εἰς ἐτούτην την Πολιτικὴν Διοίκησιν. [...]

Σύμφωνα με τους ευγενείς, οι χωρικοί είχαν γίνει ταραχοποιά στοιχεία, ανυπάκουοι απέναντι στον Ουζακώφ και είχαν χωρίσει το νησί χωρίς να δέχονται καμία συνεννόηση, ευρισκόμενοι σε κατάσταση απιστίας. Οι φράσεις που επέλεξαν είναι ενδεικτικές της κατάστασης από την οπτική τους, καθώς ήταν ξεκάθαρο ότι οι χωρικοί είχαν επαναστατήσει απέναντι στη νόμιμη εξουσία. Η απάντηση της ρωσικής διοίκησης ήταν υπέρ των ευγενών και αποτυπώθηκε στο έγγραφο της 26ης Ιουνίου 1799:<sup>13</sup>

12. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 2α, Έγγραφο των ευγενών προς τον Ρώσο στρατιωτικό διοικητή, 17.03.1799, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

13. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 36, Εκλογές των ευγενών σε διοικητικές θέσεις, 26.06.1799, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

1799 Ίουνῆου 26 Ε.Π. Νῆσου Κυθήρων

Συναχθέντες διά προσταγῆς τοῦ Εὐγενή Κομαντάντε [...] Κοσταντή-  
νου Διαμάντη, εἰς τον ναόν τῆς ἀγῆας Ἄννης εἰς τοῦτην την Χόραν,  
ἀπό τοῦς εὐγενῆς τῆς αὐτῆς νῆσου, και ἀπό τοῦς ἐγκατίκους εἰς την  
ἰδίαν Χόραν τῆς δευτέρας τάξεος διά νά καταστήσουν [...] Διήκησιν  
[...] τάς προσκηνητᾶ εἰπροσταγᾶς τῶν δύο ὑπερεξοχοτάτων Ναυάρ-  
χων τῆς Ῥουσηκῆς Αὐτοκρατωρήας, και τῆς Ὁθομανικῆς Πόρτας [...] ἔλαβενναῖ 18: ὄχη 21: ἔξο 1: ὁ εὐγενῆς Ἀντῶνιος Κασημάτης ποτέ αὐθέ-  
ντη Ἀνδρέα ἀπό κύρ Ληνάρδο Κασημάτη ποτέ Μανέα [...]

Στην απόφαση αυτή αποτυπώνεται η προτίμηση των Ρώσων στη συ-  
νέχιση της πρωτείας των ευγενών στην τοπική διοίκηση των Κυθή-  
ρων, όπως συνέβαινε και επί Βενετών. Το σύστημα εκλογής μέσω  
εκλεκτόρων προέρχεται επίσης από τη βενετική διοίκηση, όπως και  
τα ονόματα ὁσων ἐξελέγησαν και ἔφεραν τα ἐπίθετα των οικογενειῶν  
Λεβούνη, Δουρέντε, Κασσιμάτη, Δαρμάρου κ.ά., που ανήκουν στο το-  
πικό συμβούλιο των ευγενών από το 1573.<sup>14</sup> Ὑπάρχει ὁμως ἓνα στοι-  
χείο το οποίο διαφοροποιούσε την πολιτική κατάσταση από τη βενε-  
τική αποδεικνύοντας ὅτι οἱ Ρῶσοι εἶχαν συνείδηση των αλλαγών που  
εἶχε ἐπιφέρει η Δημοκρατική Γαλλία. Γίνεται πλέον λόγος για μια  
δεύτερη τάξη, η οποία θα λάμβανε και αυτή μέρος στην τοπική διοί-  
κηση προφανῶς σε χαμηλότερης ισχύος αξιώματα.

Η Ρωσική Αυτοκρατορία, η οποία εκπροσωποῦνταν ἀπό τον Τσά-  
ρο, ἄρχισε να γίνεται πιο προσιτή μέσα ἀπό την προβολή της εικόνας  
του μονάρχη με ἓναν πατερναλιστικό τρόπο, συνήθη για τις μοναρ-  
χίες της περιόδου, ἀλλά ὄχι και για τους κατοίκους των Ἰονίων νήσων  
στοιους οποίους η εικόνα του ἐκάστοτε Δόγη της Βενετίας παρέμενε  
ασαφῆς και ἀπροσδιόριστη. Η ἐπόμενη προκήρυξη υπέρ του Ρώσου  
Αυτοκράτορα Παύλου Πετρίδη εἶναι ἐνδεικτική:

14. Αναστασία Παπαδία-Δάλα, *Ο θεσμός των αστικών κοινοτήτων στον ελ-  
ληνικό χώρο κατά την περίοδο της βενετοκρατίας (13ος-18ος αι.). Μια συνθετι-  
κή προσέγγιση*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών  
Βενετίας, Βενετία 2008, σσ. 264-267.



δεύτερη τάξη, δηλαδή στην ανερχόμενη αστική τάξη των εμπόρων, βιοτεχνών, βιομηχάνων και διανοούμενων που είχαν κάνει την εμφάνισή τους ήδη τον 18ο αι. Το Σύνταγμα ήταν δυσανάλογο με τις απαιτήσεις των Επτανησίων καθώς η επαναφορά των ευγενών-αστών φαινόταν αδιανόητη για όσους είχαν γευτεί τη δημοκρατική διακυβέρνηση, αλλά και οι ίδιοι οι ευγενείς-αστοί ήταν δυσαρεστημένοι καθόσον η εξουσία τους πόρρω απείχε από αυτήν που απολάμβαναν επί Βενετών. Στην πράξη το Σύνταγμα αυτό δεν υλοποιήθηκε λόγω της εκδήλωσης εντόνων αντιδράσεων από τους κατοίκους και από απρόβλεπτα γεγονότα όπως η δολοφονία του Τσάρου Παύλου το 1801 και η διαδοχή του από τον γιό του Αλέξανδρο.

Στις 16 Οκτωβρίου 1803 ψηφίστηκε εκ νέου ένα Σύνταγμα το οποίο διατηρούσε την αριστοκρατική φύση του πολιτεύματος αλλά αφαιρούσε από τους ευγενείς-αστούς το αποκλειστικό δικαίωμα της διαδοχής και εκχωρούσε σε κάθε ικανό, μορφωμένο και ενάρετο άτομο το δικαίωμα να εκλέγεται σε ηγετικές θέσεις και στη Γερουσία, διαρρηγνύοντας το βασικό χαρακτηριστικό των ευγενών της βενετικής περιόδου, που ήταν τα κλειστά και κληρονομικά σώματα εξουσίας (τα μέλη του οποίου καταγράφονταν στο *libro d'oro*). Το Σύνταγμα αυτό περιλάμβανε και άλλες διατάξεις για την παιδεία και την οικονομία και έχει θεωρηθεί πολύ φιλελεύθερο για την εποχή του.

Στα Κύθηρα το 1800 η κατάσταση ήταν έκρυθμη ανάμεσα στους ευγενείς-αστούς και τους χωρικούς, γεγονός που κορυφώθηκε με την δολοφονία των ευγενών στο Κάστρο της Χώρας Κυθήρων στις 22 Ιουλίου 1800.<sup>16</sup> Η μικρή ρωσο-οθωμανική φρουρά αδυνατούσε να ελέγξει την κατάσταση και οι συνέπειες αυτών των φονικών υπήρξαν ιδιαίτερα αρνητικές για την κοινωνία των Κυθήρων. Η Αυρηλία Στάη, χήρα του δολοφονηθέντος Εμμανουήλ Στάη, κατέφυγε στην Κωνσταντινούπολη όπου επιδίωξε την τιμωρία των φερόμενων ως δολοφόνων και μάλιστα στράφηκε εναντίον του επίσης ευγενούς Εμμανουήλ Κα-

16. Εμμανουήλ Π. Καλλίγερος, «Κατηγορούμενοι για φόνους κατά την επανάσταση των χωρικών το 1800», εφημ. *Κυθηραϊκά*, αρ.φ. 325, Ιούνιος 2017, σ. 8· Εμμανουήλ Π. Καλλίγερος, «Κατάλογος με τους πρωταίτιους της εξέγερσης των χωρικών το 1800», εφημ. *Κυθηραϊκά*, αρ.φ. 335, Μάιος 2018, σ. 11.

λούτση. Ο τελευταίος είχε διακριθεί για τα φιλολαϊκά του αισθήματα και μολονότι Υποπρόξενος της Αγγλίας, είχε τιμηθεί από τους Δημοκρατικούς Γάλλους με κορυφαία διοικητικά και δικαστικά αξιώματα και το 1800 είχε συντάξει τον καταστατικό χάρτη για τη λειτουργία των λαϊκών δικαστηρίων.<sup>17</sup> Η επίδραση στην κυθηραϊκή κοινωνία των γεγονότων αυτών έφτασε στο σημείο ώστε σε έγγραφο της 10ης Μαΐου 1802, να δίνεται πιστοποίηση τρόπον τινά κοινωνικών φρονημάτων, υπογραμμένη από ιερέα ο οποίος διαβεβαίωνε ότι η αναφερόμενη οικογένεια Μασσέλου εκτός των άλλων δεν συμμετείχε στο φονικό του Κάστρου:<sup>18</sup>

Πίστην βεβαιών ποιῶ μεθ' ὅρκου ἐγὼ ὁ κάτωθεν ὑπογεγραμμένος, ἐφημέριος τοῦ ἁγίου Γεωργίου τῶν Καρβουνάδων. Ὅτι ὁ παπὰ κύρ Πέτρος Μασέλος καὶ ὁ γαμβρός του κύριος Γεώργιος Μασέλος, καὶ οἱ ἐπίλοιποι φαμμελῖα τοῦ ποτέ Βαλλέριου τοῦ πατρός του. Ζιοῦν τίμια, εἰρηνικά καὶ ἀτάραχα. Οὔτε ἀνακατεύθησαν εἰς καμμίαν ἐνόχλησιν τοῦ τόπου, οὔτε εἰς μουφράγια ὅπου ἔγιναν, ἀπάνω εἰς τὸν τόπον, οὔτε εἰς φόνους ὅπου ἔγιναν εἰς τὸ Κάστρο, καὶ εἰς Αὐλέμωνα τῶν Τουρκῶν. Ἄλλ' οὔτε ἔλαβαν συναναστροφὴν καμμίαν μὲ κουρσάρους Μανιάτες, ὅπου μᾶς εἶναι καλῶτατα γνωστόν[...]

Στις 23 Απριλίου 1800 οι Ρώσοι ήρθαν αντιμέτωποι με ένα μείζον ζήτημα θρησκευτικής και λατρευτικής σημασίας, τη μεταφορά της θαυματουργής εικόνας της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας από το Κάστρο της Χώρας στο ομώνυμο Μοναστήρι. Οι Βενετοί για πολιτικούς, οικονομικούς και ιδεολογικούς λόγους είχαν αποσπάσει τα δύο ιερά παλλάδια των Κυθήρων, όπως χαρακτηριστικά ανέφερε η Χρύσα Μάλτζου, την εικόνα της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας και την άρα του Οσίου Θεοδώρου και τα είχαν μεταφέρει στο Κάστρο της Χώρας, προβάλλοντας ως δικαιολογία τον φόβο και τον κίνδυνο από πειρατι-

17. Εμμανουήλ Π. Καλλίγερος, *Κυθηραϊκά επώνυμα, ιστορική, γεωγραφική και γλωσσική προσέγγιση*, Αθήνα 2006, σσ. 270-276.

18. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 34, Πιστοποίηση μη συμμετοχής σε ταραχές και φονικά, 10.05.1802, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

κές επιδρομές.<sup>19</sup> Συγκεκριμένα η εικόνα της Παναγίας της Μυρτιδιώτισσας μεταφέρθηκε στην καθολική εκκλησία της Παναγίας στο Κάστρο και η κόρα του Οσίου Θεοδώρου στη Φορτέτσα. Το αίτημα μεταφοράς της εικόνας έχει ως εξής:<sup>20</sup>

Ἐλάβαμεν τό γράμμα σας [...] περί δε τῆς θαυματοβρύτου ἱερῆς καὶ ἁγίας εἰκόνας τῆς Μυρτηδιότησσας βλέπωμεν νὰ φρονάται ὅτι σώζεται καὶ πολιτεύεται ἡ ἐξουσία καὶ τάξης τοῦ ποτέ βενετζιάνου [...] λοιπόν εὐρίσκωμεν εὐτακτον καὶ πρέπον με κοινήν βουλὴν τοῦ λαοῦ ὅτι ἐκεῖ ὁποῦ ἡθέλησεν ἡ Χάρις Της καὶ ἐδιάλεξεν διὰ κατοικητηριὸν τῆς ἐξαρχῆς πρέπει νὰ κατοικᾷ καὶ εἰς το ἐξῆς διὰ νὰ παῦσι ἡμᾶς τῶν ἀνθρώπων ἡ φιλονηκεῖα, το ὁποῖον στοχαζόμεσθαι ὅτι εἶναι ἀρεστόν τῆς Χαριτός Της, ταῦτα εἰς ἀποκρισὶν σας καὶ μένομεν.

Ἀπὸ τὴν Προβλεπτηκὴν διοίκησιν τῶν τεσσάρων διστρέτων.

Οι Ρώσοι δεν ανταποκρίθηκαν θετικά σε αυτό το πολύ σημαντικό θρησκευτικό και κοινωνικό αίτημα των Κυθηρίων της περιφέρειας (υπογράφουν οι αξιωματούχοι των τεσσάρων διστρέτων/διοικητικών διαμερισμάτων, όπως είχαν οριστεί από τους Βενετούς και ήταν ο Ποταμός, ο Μυλοπόταμος, τα Καστρισιάνικα και το Λιβάδι) απ' όπου φυσικά απουσιάζει η πρωτεύουσα, η Χώρα. Το θέμα σχετιζόταν με το κύρος του ναού που φιλοξενούσε το προσκύνημα της εικόνας και επίσης με τα οικονομικά οφέλη από τις προσφορές και τα κληροδοτήματα. Τελικά αυτό το αίτημα έμελλε να πραγματοποιηθεί επί Αγγλικής Προστασίας, το 1842, μετά από προσπάθειες του Ηγουμένου Αγαθαγγέλου Καλούτση.<sup>21</sup> Η μεταφορά της εικόνας από το Κάστρο της Χώρας στα Μυρτίδια καθιέρωσε επίσημα την γύρα, δηλαδή την

19. Χρύσα Μαλτέζου, *Τα Κύθηρα τον καιρό που κυριαρχούσαν οι Βενετοί*, Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών Βενετίας, Βενετία 2008, σσ. 124-127.

20. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 1ζ, Έγγραφο των αξιωματούχων των περιφερειακών διαμερισμάτων των Κυθήρων για τη μεταφορά της εικόνας της Παναγίας Μυρτιδιώτισσας από τη Χώρα στα Μυρτίδια, 23.04.1800, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

21. Ελένη Χάρου-Κορωναίου, *Το Προσκύνημα των Μυρτιδίων*, Κυθηραϊκός Σύνδεσμος Αθηνών, Αθήνα 2007, σσ. 111-117.

πρώτη λιτάνευση από τα Μυρτίδια στη Χώρα, η οποία από τότε κάθε χρόνο πραγματοποιείται κατά την Κυριακή της Ορθοδοξίας με παραμονή της στη Χώρα μέχρι τη Νέα Δευτέρα και τη δεύτερη λιτάνευση στα χωριά των Κυθήρων από τη Ν. Δευτέρα μέχρι την Κυριακή του Θωμά (αν και ως έθιμο μαρτυρείται από τον 18ο αι.).

Το 1800 ήταν μια δύσκολη χρονιά για τους Κυθηρίους και αυτό μαρτυρείται από το έγγραφο της 20ής Απριλίου 1800, από το οποίο μαθαίνουμε ότι το νησί πληττόταν από σιτοδεία:<sup>22</sup>

Με τό να έφθασε εις τό Πόρτο τοῦ Αὐλέμονος μία κύκλια μέ παντιέρα Μοσχοβική [...] φορτομένη σιτάρι και ἀλεύρι [...] ὄντας ἡ κάτοικη ταῦτης τῆς Χώρας εις τήν πλεον ἐλεινήν και ἀθλίαν κατάστασιν ἀπό τούς ἀπολυφθέντες αὐτης τῆς νίσου με το νά τούς λύπη ἡ καθιμερινή ζωωτροφία τοῦ ἐπιουσίου ἄρτου [...] ἀποφασίζουν και διωρίζουν ὅτι εὐθίς να προσταχθῇ ἡ βάρκα τοῦ Ἰωάννη Πετρόχγλου Γιοβάνηου διά να ἡμπορεῖ να ἱπάγῃ ἕνας ἀπό τούς αὐτούς Κριτάς εις συντροφίαν τοῦ εὐγενῆ κ. Κομαντάντε Ροῦσου τοῦτου τοῦ Κάστρου και νά πασχίσουν θελυματικώς και στανικώς τοῦ ἄνωθεν καπιτάνιου να ἀγοράσουν τόσον στάρι και ἀλεύρι ὅσον ἤθελε χρειάζεται προς κυβέρνησιν τον εγκατοίκον [...].

Σε αυτή την περίπτωση η ρωσική διοίκηση απέδειξε ότι μεριμνούσε για την επισιτιστική κρίση των Κυθηρίων και πάσχιζε με κάθε τρόπο να βοηθήσει. Είναι χαρακτηριστικό επί τούτου η χρήση των επιρρημάτων *θεληματικώς* και *στανικώς*, προκειμένου να εξασφαλίσει σιτάρι για τους λιμοκτονούντες κατοίκους. Η ίδια η ρωσική φρουρά είχε συνεχή παρουσία στα Κύθηρα ακόμη και μετά το 1807. Η συμμετοχή των Ρώσων στρατιωτών στον κοινωνικό κύκλο ζωής των Κυθήρων φαίνεται μέσα από τις ληξιαρχικές καταχωρήσεις στην Ενορία Παντοκράτορος στο Κάστρο.<sup>23</sup> Συγκεκριμένα στις καταγραφές των γεννήσεων, βαπτίσεων και αναδοχών έχουμε τις εξής αναφορές:

22. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 16, Έγγραφο για την αντιμετώπιση της σιτοδείας που έπληττε τα Κύθηρα, 20.04.1800, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

23. Ελένη Χάρου-Κορωναίου, *Ληξιαρχικό Αρχείο Ενοριών, Ενορία Παντοκράτορος στο Κάστρο (1687-1850)*, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων, Κύθηρα 2006.

1. 1805, Ιουλίου 14, Εβαπτήσθη το ανωθεν βρεφίς του κυρίου Γεοργίου Μασελου καί το αναδέχθησαν από την αγίαν κοληνβίθραν ο εξοχότατος κύριος δοχτόρ κόνσολος Ρούσος Εμμανουήλ Μόρμορις [...] ο κυριος τενέντες Ρούσος Βασίλης Γιοβάνης ... και το επονόμασαν εις το άγιον βάπτισμα Πέτρον
2. 1809, Ιουλίου 13, Εγενήθη ένα πεδί θιλικο του κυρίου Ιωσήφ, κουμαντάντε τον ροσικον στρατευμάτων, γεννημενο από την νομιμόν του γινή, κυρια Ναντέζνα και το επονόμασε εις τας αγιας ευχάς Ανέτα
3. 1810, 24 Ιουλίου, Εγενήθη και εβαπτίσθη ένα πεδί άρεν του Πλάτων Ρούσου, γενιμένο από την νομιμόν του γινή Μαρία Ματαρακοπούλα και το ανεδέχθη από τιν αγίαν κοληνβίθραν ει κυρια Λουγγρέτζια Βαλσαμοπουλα, ει πρεσβιτέρα του ποτε παπα Σταματι Σιμιτεκολου, ο Μανολης Καραβουσανος και ο Μιλανάκις και το επονομασαν Αλέξιο

Αντίστοιχα υπάρχουν οι εξής καταγραφές θανάτων:

1. 1805, 22 Ιουνίου, Επέρασε από ετούτην εις την άλλην ζοήν ένας στρατιότης Ρούσος, ονοματη Ιωαννης και εθάπτει εις τον ναόν του Παντοκράτορος Χριστού. Εονία του νυ μνήμη.
2. 1805, 29 Νοεμβρίου, Επέρασε εις την άλλην ζοήν έτερος στρατιότης ρούσος, ονόματι Ιερεμίας και τον έθαψα εις τον ναόν του Παντοκράτορος Χριστού εις το Κάστρο. Εονία του ει μνήμη.
3. 1807, 5 Ιανουαριου, Επερασε από ετούτης εις την άλλην ζωήν ένα στρατιότης ρούσος, ονόματι Ιακουμος και τον εθαψα κάτο από το παρθήρι, περσιρώκο.
4. 1807, 15 Ιουνιου, Επερασε εις την άλλην ζωήν ένας στρατηοτης ρούσως, ονοματι Σέργιος.
5. 1808, Επέρασε εις τιν άλλην ζοήν ένας στρατιότης Ρουσος, ονόματι Λιούσκας με γκρεμισμόν κάτο από τιν μουράγια.

Οι Ρώσοι στρατιώτες μοιράστηκαν την καθημερινή ζωή των Κυθηρίων καθώς έφεραν στον κόσμο παιδιά, έγιναν ανάδοχοι και πέθαναν στο νησί. Η μορφή του Τσάρου, αυτή τη φορά του Αλέξανδρου, επανέρχεται ως πατρική φιγούρα μέσα από το έγγραφο της 13ης Δεκεμ-

βρίου 1806 (Έτος Παλαιό), όπου αναγράφεται συμβολικά ως ευεργέτης δυο άπορων κορασίδων με την αφορμή των γενεθλίων του:<sup>24</sup>

Τήν σήμερον ό Έξοχότατος κύριος Διονύσιος Άρβανιτάκης Πρύτανης δίδει και μετρά εις χειρας τοῦ εὐγενοῦς κυρίου Δημητρίου Άλμπανάκη ποτέ Σαράντου γρόσια εκατόνγρ.100: εἶναι εκείνα όπου ή αὐτοῦ Έξοχότης, κινηθείς από ένθερμον ζήλον και από άκραν ευχαριστίαν προς τόν Μέγιστον Αὐτοκράτορα και Προστάτην μας Άλέξανδρον Πρώτον, αφιέρωσε την χθές όπου έορτάζετο το γενέθλιον τῆς αὐτοῦ Μεγαλειότητος, εις όφελος δυό πτωχῶν κορασίδων, όπου ή τύχη ήθέλησεν, ήτοι τῆς Έλένης Βρανά τοῦ Γιάννη, και Αἰκατερίνης Χλίο ποτέ Βασίλη [...]

Εν κατακλείδι, οι Ρώσοι ήρθαν στα Ιόνια νησιά και στα Κύθηρα ως ελευθερωτές από τους άθεους Δημοκρατικούς Γάλλους. Οι κάτοικοι προσέτρεχαν σε αυτούς, αποφεύγοντας κατά το δυνατόν τους Οθωμανούς. Η Ρωσική Αυτοκρατορία στη μακράιωνη προσπάθειά της να βρει διέξοδο στη Μεσόγειο εκμεταλλεύτηκε την περίσταση και συμμεμάχησε με την παραδοσιακή εχθρική Οθωμανική Αυτοκρατορία προκειμένου να αποκτήσει μία ναυτική βάση. Τα Κύθηρα ευρισκόμενα ανάμεσα σε Αιγαίο και Ιόνιο αποτελούσαν ένα στρατηγικό νησί. Μετά την εκδίωξη των Δημοκρατικών Γάλλων το 1798 και το πρώτο Σύνταγμα του 1800, το 1802 μια ρωσική στρατιωτική δύναμη με επικεφαλής τον Κεφαλλονίτη Ευστάθιο Μεταξά έφερε την ειρήνη στο νησί και την κυριαρχία της Επτανήσου Πολιτείας. Οι Ρώσοι στρατιώτες έζησαν στα Κύθηρα μετέχοντας στην κοινωνική ζωή, αντίθετα με τους Γάλλους. Ο Τσάρος προβλήθηκε ως προστάτης και εγγυητής και, παρόλο που εκπροσωπούσε μια απόλυτη μοναρχία, ο ρόλος των ευγενών-αστών δεν επανήλθε στο βενετικό καθεστώς, καθώς η εισαγωγή της νεωτερικότητας δεν επέτρεπε τον παραμερισμό της ανερχόμενης αστικής τάξης του πλούτου και της διανόησης. Η Επτάνησος Πολιτεία, στα λίγα χρόνια που υπήρξε, κατόρθωσε να προσφέρει στοιχεία

24. Αρχείο Επτανήσου Πολιτείας, Φάκελος 34, Έγγραφο για ευεργεσία προς τιμήν των γενεθλίων του Τσάρου Αλέξανδρου, 13.12.1806, Γενικά Αρχεία του Κράτους - Τοπικό Αρχείο Κυθήρων.

ανάπτυξης στα Ιόνια νησιά με την παιδεία, το εμπόριο και τις τέχνες να εισάγονται εμφατικά. Οι Ρώσοι θα αποχωρήσουν με τη *Συνθήκη του Τιλσίτ* στις 25 Ιουνίου 1807 και την στρατιωτική επικράτηση του Αυτοκράτορα Ναπολέοντος Βοναπάρτη. Όμως το αποτύπωμα της παρουσίας τους ήταν βαθύ, άφησε θετικές αναμνήσεις στους κατοίκους των νησιών και αποτέλεσε τη βάση για την πορεία τους στην Ένωση με την Ελλάδα στις 21 Μαΐου 1864.